

Felnőttképzés a családi emlékezet kutatására

A muzeológusokat régebben rémülettel töltötte el a „családi fotó”-jelenség. Képek milliói sodródtak a családi emlékezetek terében adatolatlanul, történeti és fotográfiai értékeiket gyakorta meglehetősen túl- vagy alulértékelve. Fontos hagyatékok tűntek el gyakorta nyomtalanul, s meglehetősen átlagos képanyagok fennmaradásáért harcoltak az utódok, az emlékezők szívósan, a muzeológus számára alkalmanként terhesen. A gyűjteményekbe kerülő képek besorolása is okozhatott gondot: történeti, helytörténeti, családtörténeti avagy képi jelentőségük okán a hagyatékok maradjanak együtt, avagy szerencsésebb a nevezetes képeket kiemelni, s a többire, az „átlagra” szitáljon a múzeum pora?

A digitális fotó áttörése alapvetően új helyzetet teremtett az elmúlt évtized során. Ezt amúgy is, napi gyakorlatában érzékeli a muzeológus. Milyen felbontású képet készíttessen, mit szkenneltessen, hol tárolja az eredményt, kinek milyen hozzáférést biztosítson, s mit jelent az ilyen képek esetén a „biztonság”? Egy vonatkozásban azonban mindenesetre „pozitív” fordulat állt be. A régi, papíralapú képek száma immár nem növekszik exponenciálisan, beláthatatlanul, mint korábban, hanem csökkenni kezdett. S ezzel az idő megrostálta családi archívumok szerepe növekedni látszik. Az az idősebb muzeológus, aki mondjuk a hatvanas-hetvenes években lépett pályára, drámai módon éli át, hogy az ő életútjának nagyobbik rész hogyan válik a szeme előtt történelemmé, még hozzá meglehetősen nehezen értelmezhető, távoli történelemmé a fiatalabbak, így ifjú kollégái számára is. Nem csak az evidens tárgyi értékkel bíró XIX. századi fényképek lettek archiválendő objektumokká, hanem egyre sürgetőbben a sorozatban készült FŐFOTÓ-nagyítások, a kifakuló színes ORWO-képek és házi laborálású szürkécske kópiák is.

Ahogy a Kádár-korban a családi emlékezettel foglalkozni egyfajta csendes ellenállást jelentett a „múltat végképp eltöröljük” politikai akarattal szemben, úgy ma hasonló kihívással néz szembe a társadalomtörténész és a muzeológus, hisz a közelmúlt elsősorban politikai tételeket alátámasztó adatként fontos, míg annak saját értékeivel, mondjuk a hetvenes évek hétköznapjaival foglalkozni igen kevesek számára érdekes csupán.

A fotótechnika, a történelemfelfogás új helyzete, az új múzeumi stratégiák új módszereket kívánnak ezen hatalmas emléktanyag, a privát fényképek és archívumok, a személyes és családi emlékezet kezelése számára. Így merült fel a *fotomemoria.eu* projekt néhány fiatal – eredetileg a miskolci Kulturális és Vizuális Antropológia Tanszéken végzett – kutatóban, akik egyéni kutatásaikban vagy munkahelyükön hasonló törekvések kezdeményezői. Ángyán Katalin, Bán Dávid, Bogdán Melinda, Danó Orsolya és Mihalkó Viktória jegyezte azt a felnőttoktatási Grundtvig-pályázatot, amelyet azután a Budapesti Történeti Múzeum és a miskolci Alapítvány a Komplex Kultúrakutatásért segítségével sikerült elindítani 2007-ben. A pályázat feltételei között szerepelt – szerencsére –, hogy kötelező több külföldi partnerrel az együttműködés. Így került képbe Nagy-Britániából a Kelet-Lothian Múzeumi Szolgálat és a Compton Verney helytörténeti múzeum, Olaszországból a bolognai Amité alapítvány, a római Archivio della Memoria kutatóhely és a nevezetes firenzei Alinari fotótár. A külföldi partnerekkel való intenzív együttműködés meglehetősen kiszélesítette a programban résztvevő magyar kutatók horizontját, de izgalmas kihívás elé állította az angol és olasz résztvevőket is.

A *fotomemoria.eu* projekt célja olyan új módszerek kidolgozása volt, amelyek révén önkéntesek, felkészült fotógyűjtők kapcsolódhatnak be egy lazán, hálózatszerűen, a net segítségével épülő, s a családi emlékezetet megőrző, közéleti mozgalomba.

A tervezéskor jónéhány szempontot végig kellett gondolnia a fiatal kutatóknak. Intézményt kívánnak-e létrehozni vagy szabad kezdeményezést? Vajon az a cél, hogy legyen egy hely, raktárakkal és kutatóterekkel, ahol egybegyűlnek a képanyagok, leltározásra kerülnek a dokumentumok, s mindez valamiféle alternatív levéltárként működik a közemlékezet mellett a magánemlékezet számára? Ez esetben kinek áll érdekében a képek megvásárlása, hogyan finanszírozható a gyűjteménygyarapítás – s egyáltalán mi az érték, mi alapján alakítható ki egy-egy felajánlott hagyatéka ára? S ha sikeres a kezdeményezés, ki fizeti majd a muzeológusok bérét és az infrastrukturális költségeket: azaz a köznek milyen mértékben fontos a véletlenszerűen megőrződő „magán”? Kinek lesz fontos a felhalmozott anyag, ki fog ebben a gyűjteményben kutatni és milyen célból? Archivumba kerülésével a családi gyűjtemények intimitása nyilvánossá válik bárki számára? Milyen személyiségi és szerzői jogi megkötéseket kell megfogalmazni és betartatni?

Ám legalább ugyanennyi nyitott kérdés bukkan föl a nyitott szerveződés esetén is. Képzeljünk el egy olyan szabad netes felületet, mint az iwiw, amely azonban nem a jelen, hanem a múlt kapcsolathálójának szövögetésére vállalkozik. Előveszek a cipősdobozból egy fotót valamely vidám gimnáziumi kirándulásról vagy vállalati buliról, neten közzéteszem, valaki felismeri az egyik szereplőt, mondjuk a nagybátyját, s a képemhez kapcsolja rokonának karácsonyi fotóját vagy érettségi tablóját. Így a „ki kit ismert”, „kivel járt iskolába”, „kinek a rokona” hajszálvékony szálakból szövődő sűrű hálózata kezd láthatóvá válni: s ezáltal a családi legendárium számos korábbi helyzete, döntése, történése talán érthetőbbé, követhetőbbé válik, már elfeledettnek hitt emlékekhez férhetünk hozzá a kollektív memória másik beszögeléséből. Persze az informatikai feladatokon túl az ilyesfajta szerveződés is legalább annyi adatolási, financiális, biztonsági, hitelességbeli és jogi kérdést vet fel, mint a „klasszikus” múzeum- vagy levéltár-típusú elképzelés.

Valójában a *fotomemoria.eu* korainak tartja a válaszadást ezekre a kérdésekre. A projektben megfogalmazott képzés egyetlen feladatra irányul: a képzést eredményesen befejező önkéntes mit tud tenni a kezébe kerülő

dokumentumokkal? Milyen speciális módszerek léteznek a családi reliktumok azonosítására, adatolására, leírására, kontextusba helyezésére?

Ennek alapján maga a képzés három panelből állt. Egyfelől rendkívül színvonalas előadások követték egymást a privát fotó történetéről, az elmúlt évszázad társadalom-, tárgy- és szokástörténetéről, a képek archiválásáról (az előadók közül említjük meg Kotics Józsefet, Kovács Idát, Munkácsy Gyulát, Petneki Áront, R. Nagy Józsefet, Sándor Tibort).

Másfelől tréningek során az így felvázolt készségek váltak gyakorlattá a programra jelentkező kéttucatnyi aktív hallgató számára.

Végezetül a program harmadik eleme annak a netes felületnek és adatbázisnak a kialakítása, amelynek feltöltésével, egy-egy családi fotó- és dokumentumtár érték feldolgozásával a hallgatók ezen készségeiket a gyakorlatban is kipróbálhatták – s egyúttal a külföldi partnerek hasonló tevékenysége segítségével a munka európai szintű perspektívái is feltáruhlhattak. Az adatbázis kialakításában Lux Zoltánnak volt a legnagyobb szerep, aki az 1956-os Forradalom Történetének Dokumentációs és Kutatóintézete korábbi tapasztalatai és működő informatikai háttere alapján hozta létre a családi fotó kezelésére alkalmas felületet.

Azt, hogy az 56-os Intézet támogatóként lépett a program mellé, nem lehet túlértékelni. Az Intézet (amelynek érdeklődés mind markánsabban fordul a Kádár-kor mindennapjainak kutatása felé) 2008 novemberében műhelybeszélgetést rendezett, amely a vizuális források jelentőségét próbálta tudatosítani a jelenkutató történészekben. A műhelykonferencia legharcosabb előadója, Gyáni Gábor éles szavakkal mutatott rá, hogy a képek forrásértéke iránti szakmai közöny nagyon hasonlatos ahhoz az ellenérzéshez, amely a – ma már széles körben közkeletűvé vált és egyetemen tanított – oral history módszertanát fogadta két évtizeddel ezelőtt a történészek körében. Remélhető tehát, hogy a fiatal antropológusok kezdeményezése, a *photomemoria.eu* projekt az 56-os Intézet szakmai segítségével idővel a történészek és a muzeológusok által is respektált jelenkutatási módszerré és mozgalommá válik.

Bán András